

JEGYZETEK

1. Robert Sole: Dieu D toutes les pages, Le Monde, 2004. szeptember 5. – 2. Fundamentalismes, L'éditorial du Monde, 30 Aout 2004. – 3. Lásd: Minden vallás egyház? Tájékozódás a mai vallási pluralizmusban. ÖTK, Bp. 1996. – 4. Dan Burstein (ed.): Secrets of the Code, CDS Books, New York, 2004. Bv. XXIII. – 5. Erről lásd: „Népszámlálás 2001” – 5. Vallás, felekezet, Bp. 2002. Központi Statisztikai Hivatal kiadása. – 6. J.H.H. Weiler: Ein christliches Europa, Verlag Anton Pustet, 2004. 34. old. – 7. Egyházakra vonatkozó hatályos jogszabályok gyűjteménye, Bp, 2001. 5. oldal. – 8. Friedrich Scheiermacher: Über die Religion, Alfred Kröner, Verlag in Leipzig, 1924. – 9. Über das Wesen der Religion I.m. 24–110.old. – 10. I.m. – 11. I.m. – 12. I.m. – 13. Jaques Waardenburg: Religionsphenomologie, in Theol. Realenzyklopedie, Band XXIII. Lieferung 5. 745. old. – 14. I.m. – 15. Emile Poulat: La République laïque peut-elle financer les religions? Le Monde Analyses et forums, 2004. november 22. – 16. Anatole France: L'Église et la République, 1905. – 17. Under God but not the Scarf: The founding myths of religious freedom in the United States and Laïcité in France by T. Jeremy Gunn, in. Journal of Church and State, Winter 2004. 23. old. – 18. Anatole France: Les dieux ont soif, 162. old. – 19. Anatole France: Les Autels de la peur, 28. old. – 20. N.Sarkozy: La République, les religions, l'espérance, 2004. Párizs, Édition Cerf – 21. Emile Poulat: La République laïque peut-elle financer les religions? Le Monde, Analyses et forums, 2004. november 22. – 22. I.m. – 23. I.m. – 24. Sébastien Fath: Fundamentalisme Religieux et choix politique, Messenger, 2004. október 24. – 25. J.H.H. Weiler: Ein christliches Europa, Verlag Anton Pustet, 2004. Salzburg, 24–25. old. – 26. Tóth Károly: A tradicionális kegyesség védelmet nyújt – A hazai vallási helyzet elemzése. Credo, 2003. 1–2. szám, 7–17. old. – 27. Vallás és politika – a 21. század elején. ÖTK 17. számú Füzet, 2001. december, 59. old.

SIBA BALÁZS

Az egyházak jogi és gazdasági helyzete Magyarországon és az Európai Unióban

Az Európai Unióhoz való csatlakozás egyszerre jelent örömet és bizonytalanságot. Nem tudjuk, mit hoz ez az érdekszövetség az egyes embernek, a társadalomnak, az egész országnak. Ez a félelemmel teli várakozás igaz az egyházakra is.

Dolgozatomban – melynek első részét tartja kezében az olvasó – kísérletet teszek arra, hogy megvizsgáljam: a magyarországi egyházak számára milyen lehetőségeket rejt magában hazánk uniós csatlakozása. Ehhez számba veszem, hogy hogyan is élnek egyes népegyházak az Unió területén, illetve megvizsgálom az egyházak helyzetét a mai Magyarországon. A Confessio következő számában felvázolok egy olyan egyházmodellt, amely szemléletében és gyakorlatában az egyház felkészülten várhatja az Európai Unió kihívásait és az általa nyújtott lehetőségeket egyaránt. S dolgozatom harmadik részeként bemutatok három egyházi gazdasági vállalkozást, melyek lehetséges alternatívát adnak a jövő egyházának gazdasági fejlődésére.

1.1 Az egyházak szerepe az Európai Unióban

1.1.1 Az egyházak az EU társadalmában

A történelem során a vallás szerepe a társadalomban ezerféle alakot öltött. A skála nagyon széles: egészen az olyan kultúráktól, melyek vallási alapon szerveződtek, az olyan társadalmakig, melyek a vallás negligálására törekedtek. Bár az egyházak ideológiai alapon való elnyomásának – melyben Európa bővelkedett a XVIII. század vége óta – mára már nincs is létjogosultsága, megfigyelhető egy olyan társadalmi jelenség kontinensünk

egyházaival kapcsolatban, melyet egyes amerikai és ázsiai szociológiák sajátosan európai jelenségnek tartanak. Ez pedig a szekularizáció.¹ Az európai ember egyházaktól való eltávolodásának egyik oka a modern kori társadalmi differenciálódás, melyben az egyház – mint bármely más egységes rendszer – relativizálódik és elveszti meghatározó jelentőségét. Ugyanakkor látnunk kell, hogy az „elegyháziatlanodás” nem jelent elvállaltalanodást, hiszen amíg a túlintézményesült európai egyházak veszítenek taglétszámukból, addig a vallásos mozgalmak és quázi-vallások reneszánszukat élik.

Az egyházak hatalma többé már nem elsősorban intézményi, hanem sokak szerint inkább tudat és kultúraformáló erejük van.² Az egyházaknak annak ellenére nagyon nagy súlya van, hogy a templomba járók száma Európa szerte egyre apad. Hiszen a társadalom odafigyel az egyházak etikai állásfoglalásaira és értékeli az egyházak oktatási és szociális szerepvállalását.³ Az európai államokra jellemző, hogy az egyházak társadalmi súlya jóval nagyobb, mint a politikai, de a politikusoknak sem mindegy, hogy bírják-e az egyházak – s rajtuk keresztül sok-sok választó – jóindulatát.

Különösen igaz ez a kelet-közép-európai régió „átmeneti társadalmaira”,⁴ melyeknek önállóságuk visszanyerése után meg kell birkózniuk egy új belső rend kialakításával és az Európai Unión belüli helytállással. Ehhez szükségük van a civil társadalom megteremtésére, s ebben a legerősebb szövetségesek az egyházak lehetnek.

1.1.2 Az egyházak spirituális feladata az EU-ban

Az Európai integráció gazdasági dimenziója mellet már régebben felszínre került a társadalmi kérdésekkel való szembesülés (bevándorlás-politika, menekültügy, fellángolt a munkaerő szabad áramlásának problémája stb.) s a „politikai projekt” előrehaladásával egyre nagyobb szerepet kap egy kevésbé látványos, de annál meghatározóbb dimenzió: ez pedig egyfajta kulturális és szellemi alapon megvalósuló közös Európa szükségessége.⁵ Ahogy II. János Pál fogalmaz: „*a közös európai ház cementje az a rendkívüli vallásos, kulturális és polgári örökség, amely Európát századokon át naggyá tette. Ezért is szükségeszerű, hogy ellenezzük egy olyan kontinens vízióját, amelynek csak gazdasági és politikai aspektusai lennének, vagy amelyek kritika nélkül magáévá teszi a fogyasztói szemléletű életvitelt.*”⁶ Az új Európának azon kívül, hogy „kötbanyag” lesz a különböző népek között, segítenie kell elosztatni a nemzeti identitás féltéséből származó Európa-ellenes averziókat. A „*meg kell őrizni az Európai öröksége*” jelszó jól kifejezi ezt az egységtörekvést.⁷ Most már nemcsak gazdasági integrációról vagy kulturális egységtörekvésről van szó, közös mítosz teremtéséről is. Ha jól megfontoljuk, ez a kihívás sok tekintetben nehezebb, mint a gazdasági vagy jogi harmonizáció. Gondoljunk például az újra fellángolt s a hidegháborúra emlékeztető xenofóbiára Kelet és Nyugat között. Nyilvánvaló, hogy a kulturális szakadék ezernyi kihatással gyengíti az Európai Uniót a világméretű gazdasági versenyben. S közben hiányzik az emberek s népek között katalizátor szerepet betöltő európai mítosz, európai identitás.

Az amerikai mítosz sokkal egyértelműbb, hiszen az ott élő ázsiai, latino vagy afro-amerikai meg van győződve, hogy a kultúra, amelyben él, egyet jelent korlátlan lehetőségek szabadságával, s hogy kiváltságos helyzetben van, mert egy ennyire szabad országban él s hajlandó is tenni azért, hogy ez így is maradjon. Hasonló módon idealisztikus az afrikai identitás, melyet egybekovácsol a közös rabszolgamúlt s ennek végérvényes fel-

számolása, valamint a politikai függetlenség hangsúlyozása.⁸ Ezekkel szemben Európa identitására nézve, egyelőre még nem rendelkezik egységes koncepcióval, s szüksége van minden szövetségesre, amely ebben a törekvésében segítheti.

1.1.3 Hivatalos kapcsolat az egyházakkal

Adam Smith aggodalma – miszerint isteni gondviselés és beavatkozás nélkül a gazdaság a káoszba zuhanna⁹ – már a múlté. Mégis úgy tűnik az Európai Uniónak szüksége van az egyházakra: „*Hogyha a következő tíz évben nem leszünk képesek lelkeséget, értelmet, Lelket adni Európának (Soul to Europe) akkor, vége a játéknak*”.¹⁰ Jacques Delors 1992-ben az egyházakhoz intézett szavai jól mutatják azt a szerepet, amit az EU építményében az egyházaknak, vallásnak szán.

Az utóbbi évtized során egyre erősödnek azon vélemények, melyek szerint az Európai Unió csak akkor lehet sikeres, ha a jogharmonizáción és a gazdasági integráción túl kialakul egyfajta európai ethos, identitás. Ennek jegyében indította Delors 1994-ben a *Soul for Europe, Ethnic and Spirituality*¹¹ projektet, mely legmagasabb szinten is platformja akar lenni az EU intézmények és az egyházak közti dialógusnak. Ez a szövetség az Európai Bizottság támogatásával jött létre, s különböző karitatív munkákat, az EU lelki dimenziójával vagy eltérő kultúrák párbeszédével kapcsolatos konferenciákat támogat.

Az együttműködés nem korlátozódik a keresztyén felekezetekre, hiszen a szövetségnek éppúgy tagjai az Európai Humanisták, a Rabbik Konferenciája, mint a Muszlim Tanács.¹² A *Soul for Europe* nem tanácsadó szerve az Európai Bizottságnak, hanem vitapartnere és a lobbizás egy fóruma.

Az érdekképviselő megerősítése végett mind a katolikus egyház, mind pedig a többi keresztyén egyház kiterjedt monitoring munkát végez. A katolikus egyház például európai uniós léptékben mérve már elég régtől fogva, 1970-től apostoli nunciust akkreditált az Európai Közösséghez,¹³ 1979-ben pedig életre hívta a brüsszeli székhelyű Katolikus Püspöki Konferenciát,¹⁴ melynek feladata a Katolikus Egyház álláspontjának folyamatos képviselete európai ügyekben mind az EU, mind pedig a közvélemény felé. A Konferencia Titkársága kiterjedt munkát folytat albizottságain, munkacsoportjain és különböző kiadványain keresztül.

Az Európai Egyházak Konferenciája (CEC) egy ökumenikus szervezet, melynek tagjai ortodox, anglikán, ókatolikus és Európa számos protestáns egyháza. A szervezetet negyven egyház alapította 1959-ben. Elsődleges célkitűzése akkor még a hidegháború miatt kettészakadt Európa két része közötti hídépítés, konferenciák szervezése, párbeszéd serkentése. A vasfüggöny leomlása óta 125 tagszervezete van, illetve több mint negyven vallásos mozgalom, illetve szervezet csatlakozott hozzá. Szoros együttműködésben áll a Katolikus Püspöki Konferenciával, s ugyanúgy irodát működtet Brüsszelben és Strassburgban.

Látható, hogy az európai integráció kiszélesedésével az egyházak is próbáltak közös érdekképviselőket létrehozni azért, hogy a legfelsőbb szinteken valósulhasson meg a kooperáció az EU intézményei és az egyházak között.

1.1.4 Az egyházak és az EU kapcsolatának kialakult alapelvei

Az Európai Unió és az egyházak között már régóta van diplomáciai kapcsolat. Ugyanakkor semmilyen konkordátum vagy tartalmi megállapodás nem született eddig az Unió és az Európában élő egyházak között.

A Közösség – mint már utaltam is rá – első renden gazdasági célokat fogalmazott meg. Távol áll tőle a vallási kérdésekkel való foglalkozás, de ez nem jelenti azt, hogy ezt megspórolhatná. Eddig nem csak azért nem jöhetett létre megállapodás, mert az Európai Unió céljai között nem szerepel egyfajta együttműködés, hanem mert az Európai Unió, mint jogi személy nem bír azokkal a jogosítványokkal, melyeknél fogva partnere tudna lenni az egyházaknak.

Másrészt, mivel az egyes szövetségi államokon belül egyházi ügyekben sokszor eltérő szabályozás érvényesül, ezeknek központosított kezelése lehetetlen lenne. A központi szabályozás távolmaradása emellett az egyházak részéről is kívánatos, hiszen féltve őrzik az adott országban szerzett autonómiájukat, előjogaikat, kedvezményeiket, vagy éppen tartanak a letűnt totalitárius rendszerek egészségtelen állam-egyház viszonyától.

Ezek fényében talán érthető az az óvatosság, hogy az oly sokat vitatott európai alkotmány preambuluma jelenlegi formájában nem tesz említést a keresztyén örökségről, és nem utal Isten nevére sem. Számos ország felszólalt már annak érdekében, hogy a vallásra utalás szerepeljen a preambulumban.¹⁵ Ezzel mintegy biztosítékot látva arra, hogy Európa a keresztyén/keresztény értékek hordozója marad. A pápa apostoli buzdítása erre is reflektálva a következőket írja: *„Mindezek fényében újra azokhoz fordulok, akik a leendő európai alkotmányt szerkesztik, hogy abban legyen hivatkozás Európa vallásos és főként keresztyén örökségére. Teljesen tiszteletben tartva az intézmények világi jellegét, kívánom, hogy elsősorban három alapvető elem kapjon elismerést: az egyházak és egyházi közösségek joga a szabad szerveződéshez, saját meggyőződésüknek és szabályzataiknak megfelelően; a felekezetek sajátosságainak tiszteletben tartása, s egy jól szervezett dialógus az Európai Unió és az Európában létező vallások között; annak a jogállásnak a biztosítása, melynek az egyházak és vallási intézmények már örvendenek az Európai Unió tagállamai törvényhozásának köszönhetően.”*¹⁶

Ha egyelőre nem is tisztázott kérdés az Isten nevére vagy a keresztyén örökségre való direkt utalás, az alkotmány szövegének 51. cikkelyében a demokráciával való összefüggésben említést tesz a vallásról, illetve a vallási közösségekről, mint amelyek hozzájárultak Európához, s amelyekkel ezután is rendszeres párbeszédet, szabályos kapcsolatot kíván fenntartani. Ugyanez a cikk említi azokat a garanciákat, melyeket az Amszterdami Szerződés 11. annexe így fogalmaz meg: *„Az Európai Unió tiszteletben tartja, és nem változtatja meg az egyházak és vallási egyesületek vagy közösségek tagállamokban meglévő státuszát.”*¹⁷

Az Európai Unióban az egyházi jog¹⁸ természetesen az egyházak autonómiájának alapvető része. Az állami egyházzal kapcsolatos kérdéseket teljesen az adott ország és egyháza közös ügyének tekinti, az eddig kialakult, megkötött szerződéseket elfogadja, a tradíciókat tiszteletben tartja.¹⁹ Azaz ezen a téren is érvénysül a szubszidiaritás elve, melynek értelmében az EU nem avatkozik bele sem az egyházak belső, sem pedig külső (állam-egyház közti) szabályozásába.

Amint ebből a megfogalmazásból is kiderül, az Európai Unió ez idáig nem igazán foglalkozott jogalkotásában vallási, egyházi kérdésekkel. Bár az Európa Tanács és az Európai Parlament többször említi a „szekták” kérdését, az uniós jog nem ír elő semmilyen integrációs követelményt a vallásügy terén.²⁰ Az Európai Emberi Jogi Egyezmény sem tartalmaz az állam-egyház szétválasztására vagy pedig az állam világnézeti semlegességére nézve előírásokat.²¹ Sőt az Európai Emberi Jogi Bíróság például az államegyház intézményét összeegyeztethetőnek tartja a vallásszabadság elvével.

Jóllehet az elsődleges jogforrások kizárják ennek a területnek a szabályozását, egyre időszerűbbnek mutatkozik a kulturális (és vallási) kérdések komolyan vétele a célkitűzések terén is. A gazdasági integráció folyamata az utóbbi időben felgyorsult és egyre több jel mutat arra, hogy az Unió szociális és kulturális komponensei folyamatosan bővülő terület követelnek maguknak a szabályozásban (például vallási szimbólumok használatának kérdése). S ez viszont is igaz: az EU egyre nagyobb befolyással bír a benne élők – így az egyházak – életére nézve.

Az európai integráció hatással van és lesz az egyházak mindennapjaira. Gondolhatunk itt szociális, oktatáspolitikai, kulturális következményekre éppúgy, mint az EU gazdasági, munkavállalási, adópolitikáira. Abból, hogy az egyházak státusza minden országban más és más, visszásságok születhetnek. Például a belga állam nem ismeri el a belga egyházmegyéket jogi személyeknek, így azoknak Belgiumban nem is lehet tulajdona, de mondjuk egy német egyházmegye szerezhethet tulajdont Belgiumban, mert az adott egyházmegye státuszát tekintve hazájában elismert jogi személynek minősül.

1.2 Egyház és állam viszonya más országokban

Szerte a nagyvilágban az állam és egyház viszonyának több modellje alakult ki. A Közel-Keleten találunk olyan államokat, amelyek egyértelműen elkötelezik magukat az iszlám ideológiája mellett, vagy például Kína felvállaltan ateista ország. Az euro-atlanti térségben viszont mára alapvetően az összes állam világnézetileg semlegesnek tekinthető, de az állam-egyház viszonya még így is nagyon vegyes képet mutat.

Akárcsak a Európai Unió, az egyházak jogi, gazdasági, politikai és spirituális helyzete is permanens átalakulásban van, kölcsönhatásban él környezetével, változik. Például Olaszországban az egyház finanszírozásának rendezésére létrejött konkordátum (1980-as években) máig nyitott kérdéseket takar. Svédországban immár évtizedes vita folyik a Svéd Evangélikus Egyház államegyházi státuszának eltörléséről. Angliában a közfelfogással ellentétben az Anglikán Egyház már 50 éve nem államegyház, s bár különleges státusza van, áttért a szabad egyházi rendszerre.²² Egyre nagyobb vita övezi a nyugati államokban az muszlim iskolák, közösségek állami finanszírozásának kérdését.²³

Európában az egyház és állam viszonya a felvállalt semlegesség mellett is nagyon diverz képet mutat, hiszen minden államszerveződés kell, hogy valamilyen értékrendszerrel képviseljen, közvetítsen állampolgárai felé. A történelem során több típusa fejlődött ki az állam és egyház viszonyának; az európai modellek között megtalálható az államegyházi berendezkedés ugyanúgy, mint a szigorú laicista elválasztás.²⁴

Gerhard Robbers három kategóriája szerint vizsgálom az állam és egyház viszonyát. Ez a megközelítés viszonylagos, mivel csak jogi és elméleti szinten igaz a felosztás, hiszen a történelmi és kulturális különbségek miatt egy-egy kategórián belül is nagyon nagy különbségek vannak. Például egy teljes szétválasztást hirdető Írországon összehasonlíthatatlanul nagyobb szava van a Katolikus Egyháznak az egész társadalomra nézve, mint mondjuk az ugyancsak szeparációt hirdető Franciaországban. A felosztás viszont jó eszköz arra, hogy segítségével görcső alá vegyünk mindegyik kategóriából egy-két államot; részben azért, hogy lássuk: az egyházak helyzete és állami finanszírozásuk nem elsősorban „technikai” kérdés, s így nem is lehetnek „jó” vagy „rossz” megoldások. Másrészt azért, hogy meglássuk: a hazai törvényho-

zók előtt a rendszerváltozást követően milyen modellek álltak, s melyek azok, amelyek a magyar modell kialakításában döntő szerepet játszottak.

1.2.1.1 Az államegyházi modell

Az államegyházi berendezkedés valamennyi európai országban történelmi modell volt és egy-pár államban ez az örökség ma is él. Az államegyházi modell erős kötődést feltételez az állam és egy egyház között, amely politikai és gazdasági súlyán túl nem egyszer szimbolikusan is részt vesz az állam irányításában. Államegyházi berendezkedése van Észak-Európa egyes protestáns államainak (Dánia, Norvégia, Finnország Svédország) valamint Angliának, Skóciának és Görögországnak is, de ezek között is nagyon nagy különbségek mutatkoznak. Az északi államokban ez az államegyháziság nem jelent korlátozást más felekezethez, világnézethez tartozásban, hiszen ezekben az államokban az individuális vallásszabadság biztosítása hatékonyan működik. Az abszolút tolerancia megvalósulásával az északi államok tulajdonképpen biztosítják a világnézeti semlegességet.

Görögország államegyházi modellje viszont előjogokat biztosít az ortodox egyház számára, például tiltja a prozelitizmust, állami iskolában csak ortodox vallású tanár taníthat, szükség van a helyi ortodox püspök jóváhagyására, ha egy más felekezet istentiszteleti helyet akar létesíteni stb. Görögország esetén nem beszélhetünk egyértelműen a semlegesség alapelvének betartásáról.

Általánosan elmondható, hogy a fent nevezett államok anyagilag is privilegizált helyzetbe hozzák államegyházaikat. Norvégiában és Görögországban közvetlen költségfinanszírozás révén, a többi államban az egyházi adó vagy állami adókedvezmények útján. Az Egyesült Királyság hagyományosan államegyháznak tartott Anglikán Egyháza államegyházi státuszának megszűnése után is erős lábakon áll, de ezt hatalmas gazdasági erejének, vállalkozói vagyonának köszönheti.

1.2.1.2 Radikális elválasztás

A második fő irány az egyház és állam teljes szétválasztása. Erről a modelltől híres Franciaország a felvilágosodás óta, de ide tartozik a liberális Hollandia, sőt jogi szempontból Írország is.

A radikális elválasztás mintájául Franciaországot szokás említeni. Hazánkban sokat emlegetett ez a modell még az Amerikai Egyesült Államok kapcsán is, de amíg a tengeren túl az elválasztás az állam világnézeti semlegesség biztosításán alapszik, addig a francia modell eredetileg egy antiklerikális, egyházellenes megközelítési mód. A XX. század elején ennek a modellnek életre hívásával az állam tulajdonképpen az egyházat teljesen ki akarta szorítani a közéletből, s mintegy az állampolgárok magánügyévé tenni azt. Mára a radikális elválasztás szigora enyhült és az állam, ha közvetett módon is, de igyekszik az egyház életben maradásának alapvető feltételeit biztosítani.

Franciaországban a teljes szétválasztás értelmében az 1905-ös törvény így fogalmaz: „...a köztársaság nem támogat egyetlen felekezetet sem”²⁵ Ugyanezen törvény rendelkezik az egyházi ingatlanok (templomok is!) államosításáról, ebből következik viszont, hogy az épületek fenntartásáért is felelnie kell az államnak. Az egyházi iskolákban pedig az állammal kötött szerződések értelmében a személyi kiadások is az államot terhelik. De egy kis egyházközség havi villanyszámlájától kezdve a nagy katedrálisok renoválásig is

minden az adófizetők pénzéből kerül kifizetésre, tehát az állam nem *támogat*, hanem *kiadásokat fedez*. Bár egyházi adó nincs, az egyház kéri híveitől, hogy jövedelmük egy százalékával támogassa felekezetét, de ez a nagymértékben szekularizált Franciaországban vajmi kevés potenciális támogatót mozgósít.²⁶

Az egyházi vagyon államosítása Hollandiában 1795-ben történt, melynek fejében – száznyolcvanhat évvel később – 1981-ben kötött szerződések értelmében egy úgynevezett megváltási alapot hoztak létre. A katolikus és a két protestáns egyház az akkor 250 millió guldenes alap évi kamatait vehetik fel, illetve az állam átvállalja a templomfelújítások és oktatási költségek mindegy 20–25 százalékát.²⁷ Egyébként az utóbbi vita tárgyát képezte, melynek eredménye, hogy az állam speciális esetekben (pld.: börtön- és tábori lelkészség) támogatja az egyházakat, s éppen csak olyan mértékben, hogy a vallásszabadság elve ne sérülhessen. Az állam direkt módon az egyházak karitatív munkáját segíti, illetve adópolitikájával támogatja az egyházi célú adománytételt.²⁸

Mivel hazánkban számtalanszor utaltak már az elmúlt tizenhárom év alatt az amerikai modellre, ezért fontosnak tartom, hogy pár szóban foglalkozzunk vele. Általánosan elterjedt az a nézet, hogy az Amerikai Egyesült Államokban nincs egyházfinanszírozás, mert ott az állam és egyház teljesen szét van választva már a kezdetektől fogva.²⁹ Az amerikai Alkotmány híres szabálya szerint: „*A Kongresszus nem alkot törvényt vallás alapítására vagy a vallás szabad gyakorlásának tiltása érdekében.*”³⁰ A gyakorlatban azonban az állam támogatja az egyházakat, mégpedig az adópolitikán keresztül. Az alapítványtétélek például leírhatók az adóból és a legtöbb egyházi intézmény alapvetően adómentes, s az ott tanuló gyermekek után kap támogatást. Pályázati úton az egyházak a közpénzekből is részesedhetnek, illetve az úgynevezett Egyházi Tanácson keresztül – melynek a bejegyzett felekezetek lehetnek tagjai – állami támogatásban is részesülnek.³¹ Ezen felül persze, egy magánegyesülethez hasonlóan – ugyanolyan jogokkal és következményekkel – az egyház is egyfajta tagdíjat állapíthat meg, s egyházi adóként szedhet a hívektől.³²

Mint ahogy az államegyház is idejétműlt modell – gondoljunk Svédországra, ahol 2001. január 1-jétől hosszú vitát követően formálisan nincs már államegyház – ugyanúgy a radikális ellenséges elválasztás modellje is változóban van, mivel az állam nem lehet közömbös a polgárainak vallási igényeivel szemben. Ahogy Semjén Zsolt volt egyházpolitikai államtitkár fogalmaz: „világnézeti legfeljebb egy döglött ló lehet semleges”, de nem egy állam.³³

1.2.1.3 Az együttműködő elválasztás

A harmadik, „középutas” megoldás lényegi eleme a teljes szeparáció, melynél azonban az állam elismeri és honorálja azt a szolgálatot, amit az egyházak a közjó érdekében végeznek. Ezekben az államokban az egyház közjogi státusszal bír és az állam nem egy esetben közfeladatokat is delegál az egyházak számára. Ezt a modellt követi Belgium, Olaszország, Spanyolország, Ausztria és Portugália is. Mindegyikükre közösen jellemző egyfajta pozitív semlegesség.

Ausztriában az Anschluss (1938. március 13.) és az orosz megszállás (1955-ig) során a törénelmi egyházak elvesztették vagyonuk egy jelentős részét „önként” lemondva róla. Az állam 1955 után ezt részben igyekezett jóvátenni járadék formájában (ezt mintegy ötször módosították), de a teljes kártalanításra az 1997-ben létrehozott járadékalap szolgál.³⁴ Ennek keretében már ebben az évben 587,669,536 millió schillinget osztottak szét a katolikus, evangé-

likus, ókatolikus egyházak és az izraelita hitközségek között mindenféle megkötés nélkül.³⁵ Ezen felül a katolikus és az evangélikus egyház jogosult egyházi hozzájárulás szedésére, ez a katolikus egyház esetében az egyéni jövedelem 1,2%-a lehet. A zsidó hitközségek ehhez hasonló módon úgynevezett kultusz-hozzájárulást kérhetnek tagjaiktól.

Bár az egyházak hitéleti tevékenységét az állam közvetlenül nem támogatja, az egyházak közcélú tevékenységét igen. Különösen fontos az egyházi iskolák nagymértékű támogatása (a költségek körülbelül 70 százaléka) illetve a 14 éves korig kötelező hitoktatás teljes finanszírozása.

Az osztrák modellben látható, hogy egyszerre próbálja ötvözni az egyházfinanszírozás és a tulajdonrendezés kérdéseit, s mint ilyen, részint mintául szolgált a magyar modell kialakításához.

Németországban máig él az egyházi adó intézménye. Az 1919. évi weimari birodalmi alkotmány 137-dik szakasza lehetővé tette, hogy a közjogi testületi jogállással rendelkező egyházak „a polgári adólajstromok alapján egyházi adót szedjenek”³⁶ Az egyházi adó mértéke tartományonként változhat, de mindenütt aránylag elég magas, a személyi jövedelemadó 8–10 százaléka. Mértéke azonban nem haladhatja meg az összjövedelem 3–4 százalékát. (Ennek összege 1992-ben például 17,1 billió német márkát tett ki).³⁷ Az evangélikus, katolikus illetve a zsidó hitközségek által kivetett adót bizonyos százalék (3–4%) fejében az állami adóhatóság hajtja be. (Magyarország ettől a megoldási lehetőségtől már a 1990-es évek elején elhatárolódott: 1990. évi IV. törvény 15. §). Németország egyesítéskor egyébként az egyházi adó magas volta miatt a volt NDK-s egyháztagok tömegesen léptek ki hivatalosan az egyházból.³⁸ De még így is a nyolcvanmillió német 76 százaléka vállalja egyháztagságát, s következésképpen az adófizetésből befolyó összegek fedezik az egyházak fenntartási költségeinek mintegy 90 százalékát. Ehhez azonban hozzátartozik az is, hogy az óvodák, iskolák több mint fele, és az idősek otthonainak mintegy kétharmada egyházi fenntartású intézmény.³⁹

Spanyolországban az állam és a Vatikán között 1979-ben kötött Gazdasági Egyezmény nyomán 1987 óta az adózó állampolgárok SZJA-juk 0,5239 százalékát a Szociális Minisztériumnak vagy a Katolikus Egyháznak címezhetik.⁴⁰ Az átirányítási rendszer bevezetése azonban nem jelenti azt, hogy az állam ne támogatón közvetlenül, költségvetési forrásokból az egyházat. Bár cél volt, hogy az egyházfinanszírozás feladatát teljesen átvegye az adóhányad-átirányítási rendszer, ez a mai napig várat magára. Más egyházak⁴¹ nem is kívántak áttérni az új rendszerre, inkább a non-profit és jótékonyági célú intézményekre vonatkozó adókedvezmények körét igyekeztek bővíteni, s adózás szempontjából azonos státust vívtak ki magunknak, mint a nagy többséggel bíró katolikus egyház.⁴²

Olaszország egyházfinanszírozási rendszerét sokan etalonnak tekintették hazánkban az 1996. évi CXXXVI. törvény – köznapi szóhasználatban „egyszázalékos törvény” – előkészítésével kapcsolatban.⁴³ A hazai finanszírozás adóhányad-irányítás rendszere elvében hasonló az olaszhoz, de vannak lényeges különbségek is.⁴⁴ Olaszországban 1989 óta az adófizetők az összes személyi jövedelemadó 0,8%-a felett egyenlő arányban rendelkeznek, tehát nem a befizetések arányában.⁴⁵ Ebben a rendszerben – ellentétben a hazaival – ugyanakkora összeget irányíthat az egyház vagy más humanitárius szervezet kasszájába egy kiskeresetű szociális munkás, mint egy sikeres bankár. A híveknek, akik adóhányadukon felül is támogatják felekezetüket befizetéseik, adományaik egy részét leírhatják adóalapjukból.

Az olasz egyházfinanszírozási rendszer sikeresnek mondható, hiszen az általában adózók háromnegyede a katolikus egyházhoz irányítja adójának nyolc ezrelékét s az így befolyt összeg (például 1990-ben hatszáz milliárd líra!) elegendőnek bizonyul nemcsak a klérus és az intézmények, közhasznú missziók fenntartására, hanem külföldi (főként afrikai, latin-amerikai és ázsiai) rászorulóknak segítésére is.⁴⁶

1.2.2 A csatlakozó államok egyházfinanszírozása

A csatlakozó államok közül Cipruson az ortodox, Máltán (és Lengyelországban) a katolikus egyház jelentős vagyonnal bír s itt az államtól független módon, állami segítség nélkül gazdálkodnak ezek az egyházak. Természetesen más a helyzet a volt Keleti-blokk országokban.

Az egyház és állam viszonyában a volt szocialista országok mindegyikében kulcsfontosságú kérdés az államosított egyházi vagyon visszaadása. A rendezés nem egy országban súlyos feszültségeket eredményezett – főként Romániában és Csehországban – az állam a viszályra igényelt nagy számú ingatlan töredékét akarja visszaadni.⁴⁷ A legtöbb országban azonban – mint hazánkban is – sikerült békés kompromisszumos alkut kötni a kártérítés mikéntjéről. A teljes vagyon visszaadására két országban, Szlovákiában és Lengyelországban került sor.

Az ingatlan rendezésén túl ezek az államok is válaszütt előtt álltak az egyházfinanszírozás rendszerének kialakításában. A régió országai közül egyedül Magyarország vezette be az egyházi adórendszert a már említett olasz mintát követve. A többi államban általában az állami költségvetés utal támogatást a hitéleti tevékenység támogatására, ezen felül Szlovákia, Csehország és Románia közalkalmazotti fizetést biztosít az egyházi alkalmazottaknak.⁴⁸ A magyar modellhez hasonló támogatásban részesülnek Lengyelországban, Csehországban, Litvániában, Szlovákiában mind egyházi iskolák mind pedig a kulturális örökség részét képező egyházi ingatlanok.⁴⁹

1.3 Az egyházak helyzete hazánkban

1.3.1 A történelmi egyházak társadalmi helyzete hazánkban

Magyarországon csakúgy, mint a térség más országaiban, az egyházaknak különös szerep jut. A posztkommunista államoknak meg kell találniuk helyüket Európában. A magyar állam is identitását keresi, hiszen az elmúlt rendszer keleti blokkjából kilépve immár a nyugati integráció küszöbén áll. Meg kell tanulnia érdekeit képviselni, kultúráját megbecsülni, önmagát elfogadtatni a világgal. Ebben az identitáskeresésben egyes politikai erők a vallást is segítségül hívják, s nem ok nélkül, hiszen Kelet-Európa egyházainak erejére maga a Nyugat is reménységgel tekint. Nem véletlen például, hogy hazánkban már két bíboros is van. Jele ez annak, hogy Róma építeni akar Európa megújításában a kelet-európai egyházak társadalmi bázisára és lelkiségére egyaránt.⁵⁰

A mai Magyarországon nem elhanyagolható az egyházak társadalmi súlya, hiszen a felnőtt népesség 58–60 százaléka valamely egyházhoz tartozónak vallja magát,⁵¹ s ebből a túlnyomó többség (mintegy 95–96 százalék) valamely történelmi felekezethez sorolja magát.⁵² (Tehát a többi nyolcvanegynéhány bejegyzett egyház a társadalom 1–2 százalékát éri el.)

Mindemellett az egyházak is megsínylették az elmúlt rendszert, s sokkal nagyobb lenne az igény emberi közösségekre, mint amennyi vitalitással az egyházak bírnak.

Hiányosságai ellenére és/vagy azok mellett az egyház jelen van több társadalmi csoport életében, s ezer szállal kötődik a társadalomhoz. Az egyház, az egyházközség találkozási helye a különböző társadalmi csoportoknak. Az istentiszteleti alkalmak mellett gondolhatunk itt az idősek bibliaórájára, baba-mama körre, a helyi cserkészcsapatra, a gyülekezetek sportrendezvényeire, táboraira. Az egyház különböző misszióikon, karitatív szervezetein, illetve egyházközei non-profit szervezetein keresztül próbál segíteni a társadalom peremére szorult, vagy krízisben lévő embereken. Az egyház jelen van a drogokok között végzett munkában, a hajléktalan mentésben, a szenvedélybeteg-gondozásban, börtönökben, kórházakban, reptéren stb.

Ha az egyházat egy élő organizmusként fogjuk fel, akkor nem elsősorban az intézményi jellege domborodik ki, hanem sokkal inkább egy nagyon sokszínű és kiterjedt civil szervezet hálózatát látjuk.⁵³

Láthatjuk, hogy az egyház sajátos társadalmi helyzeténél fogva kötődik az államhoz. Teljes szétválasztás azért sem lehetséges, mert az egyház szociális, oktatási, karitatív területeken sok mindent átvállal az állam feladataiból.

1.3.2.1 Egyház és állam viszonya Magyarországon

A rendszerváltás után a politikai vezetésnek el kellett döntenie, hogy milyen modell szerint rendeződjön és alakuljon az egyházak helyzete hazánkban. Visszatérni az államosítás előtti állapothoz nem volt megvalósítható s talán nem is volt kívánatos, de az egyértelmű volt, hogy az államnak orozslánrészt kell vállalnia az egyházak (történelmi egyházak) talpra állításában. A Németh-kormány még az első szabad választások előtt fontosnak tartotta a rendezési folyamat elindítását a „Lelkiismeret és vallásszabadságról” szóló 1990. évi IV. törvénnyel.

A kezdeti optimizmus ellenére mindeddig a magyar állam nem dolgozott ki harmonikus egyházpolitikát és a tapasztalat azt mutatja, hogy az elmúlt 14 év alatt az egyházfinanszírozás illetve egyes egyházpolitikai kérdések sokkal inkább függtek az adott kormány beállítottságától, mintsem egy hosszú távú, konzekvens egyház-állam modelltől.⁵⁴ Néhány példa: az egyházi ügyek 1996-ban a Kultuszminisztérium hatásköréből visszakerültek a Miniszterelnöki Hivatalába, s így a szakmai felügyelet alól mintegy politikai ellenőrzés alá kerültek.⁵⁵ Az egyházi ingatlanok rendezéséről szóló 1998-as törvény az örökjárdékkal bebetonozni látszik az állam anyagi szerepvállalását a történelmi egyházak finanszírozásában.

Adókedvezményben részesülők köre sokáig vita tárgyát képezte: Például a méltányossági alapon való ÁFA visszatérítésben az Orbán-kormány (2000-ben) az állammal szerződést kötött egyházzal. Más bejegyzett egyházakhoz képest többletkedvezményben részesítve hat felekezetet s ezzel természetesen kiváltotta a kisegyházak nemtetszését és megkérdőjelezte a vallásszabadságból eredő egyenlő elbánás elvét.⁵⁶ Az Orbán-kormány ezen felül az egyházfinanszírozást a 2001-es népszámlálási adatok alapján akarta megoldani. A Medgyessy-kormány azonban szakított ezzel a politikával, és hatályon kívül helyezte ezt a finanszírozási rendszert, újra bevezetve az 1%-os adófelajánlások arányában történő támogatást. Ez a változtatás is mutatja, hogy máig nincs igazán olyan egyházfinanszírozási koncepció, amely minden politikai irányultságnak egyaránt megfelel. Az egyház finanszírozási modell ma is kiforratlan, például Bokros Lajos, volt pénzügyminiszter az egyházi adó bevezetését látna lehetséges megoldásnak.⁵⁷ Gulyás Kálmán egy-

háziügyi államtitkár viszont azt tartaná kívánatosnak, hogy a hívek támogassák az egyházakat. Legújabbán pedig az SZDSZ hangoztatja azt a nézetét, hogy a kétszer 1%-os adó-átírányítási modellt revidálni kell, mert szerintük az egyházak túl sok pénzt kapnak, amíg az állam egyéb területekről pénzt von el a takarékoság jegyében. S még sorolhatnánk az egyházzal kapcsolatos megoldatlan és vitás kérdéseket.

Azt azonban az összes politikai párt elismeri, hogy jelenleg elképzelhetetlen az állam kivonulása az egyházak finanszírozásából.⁵⁸ Az egymást követő kormányok egyöntetűen fontosnak tartották az egyházak közszolgálati tevékenységének normatív támogatását, a műemlékek megőrzését és fenntartását illetve az ingatlanrendezést. A hatályos törvény előírja, hogy az államosított egyházi ingatlanokat 2011-ig kell visszaszolgáltatni az egyházaknak, de a jelenlegi kormány szándékai szerint ezt már 2006-ig be is fejeznék.

1.3.2.2 A vallásszabadság elve Magyarországon

Mielőtt rátérnénk a magyar egyházfinanszírozási modell bemutatására utalnom kell arra az alapelvre, amelyre az összes vallási illetve egyházakkal foglalkozó jogszabály épül, ez pedig a vallás és lelkiismereti szabadság elve.

Hazánk Alkotmánya átfogó módon tilt mindenféle diszkriminációt: „*A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi illetve az állampolgári jogokat bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.*” (Alkotmány 70/A./1.) Hasonlóképpen a Lelkiismereti törvény is tiltja a hátrányos megkülönböztetést, így a vallási diszkriminációt is: „*Vallása, meggyőződése és azok kinyilvánítása illetőleg gyakorlása miatt senkit semmilyen hátrány nem érhet, és semmiféle előny nem illet meg.*” (Lvt.3/1.) Mind a magyar Alkotmány, mind pedig a Lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény fogalmazza azokat az alapelveket, amelyeket egyben a legfontosabb emberjogi egyezmények is kiemelten kezelnek. (Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az ENSZ égisze alatt létrejött nemzetközi dokumentumok stb.)

A törvényhozás kétféle – pozitív, illetve negatív – vallásszabadságot ismer. A *pozitív vallásszabadság* azon a meggyőződésen alapul, hogy mindenkinek joga van szabadon megválasztani vallását s annak gyakorlási módjait. A *negatív vallásszabadság* pedig azt a szabadságot jelenti, hogy az állampolgár elhatárolódhat bármilyen vallás gyakorlásától, vagy annak megvallásától. Mindemögött a lelkiismereti szabadság általános joga húzódik meg, mely fokozottan védi a meggyőződésből fakadó cselekvést. A Magyar Alkotmány 1989 óta – más posztkommunista államokéhoz hasonlóan – tartalmazza azt a jogot, hogy az egyén mellőzze meggyőződése kinyilvánítását (negatív vallásszabadság) s ugyanakkor úgy fogalmaz, hogy a meggyőződés kinyilvánítása vallásos módon is megtörténhet (pozitív vallásszabadság).

A vallásszabadság jogának biztosítása állami feladat, de a vallásszabadság nem egy külön adomány a társadalom részéről, hanem a személy alapvető emberi jogaiból származik. Talán ezért is, a vallásszabadság legtöbbször a lelkiismereti és a gondolatszabadsággal együtt kerül deklarálásra. A vallásszabadság is egy olyan alanyi jog, amire épül sok egyéb diszkrimináció-mentességet garantáló törvény, szabályozás. Ezt azért is fontos kihangsúlyozni, mert például a magyar jogban sem a felekezeti hovatartozásra épül az egyházaknak adott kedvezmények és mentességek köre, hanem a vallásszabadság legalapve-

több elvére.⁵⁹ A vallásszabadság elve ezen felül az emberi élet nagyon sok területének szabályozására van kihatással, például az emberi és szellemi létezésre, az emberi létre az egész világra vonatkozó világnézet szabadsága, a vallásos meggyőződésből fakadó magatartásra⁶⁰ s minden megnyilvánulás lehetősége sőt a nemzet, társadalmi közösség bizonyos értékrendek szerinti befolyásolására is.⁶¹ A vallásszabadság elvéből nagyon sok minden következik a magyar gyakorlatban, például az állami intézményekben is lehetőséget kell biztosítani a vallásgyakorlatra, pl. kórházakban, büntetés végrehajtási intézetekben, laktanyákban. Ebből az alapelvből származik a sokat vitatott egyházalapítás joga, ahogy a szülőknek azon joga, hogy gyermeküket általuk választott világnézetben neveljék.

1.3.2.3 A magyar modell alapelvei

Magyarországon az állam-egyház viszonyának kialakulásában különböző tényezők játszottak szerepet. A magyar modell három alapvető egyházpolitikai felfogáson nyugszik.

Az első az, hogy az egyházi intézményrendszer nem valamely alrendszere az államnak, hanem a két rendszer egymásnak mellérendeltje.

A második alapelv az, hogy az egyház és állam elválasztása a jogban nem jelenti azt, hogy az egyházat a társadalomtól külön lehetne kezelni. Az egyház a társadalomtól nem választható szét, hanem benne élő valóság. A magyar modell szerint az egyház egy olyan értéket hordozó intézmény, közösség, amelyre az államnak szüksége van, s ezért pozitívan viszonyul hozzá.

Ez át is vezet a harmadik alapelvre, mely szerint az állam elismeri az egyház szolgáltatást, és közfeladatokat delegál számára. Ebből az elvből következik, hogy azok, akik egyházi intézményben részesülnek valamiféle szolgáltatásban (oktatás, szociális intézmények stb.), nem kötelezhetők úgynevezett „kettős adófizetésre”, nevezetesen a közfeladatot ellátó intézmények ugyanolyan finanszírozásban részesülnek mint az államiak. Például 1997 óta a hittan – mint bármely fakultatív tárgy – államilag finanszírozott tantárgy, melyre ma Magyarországon – mint a táblázatból is kitűnik – összesen több mint félmillió diák jár iskolai oktatás keretében.⁶²

1.3.3 A magyar egyházfinanszírozás

Az egyházfinanszírozás 1997 előtti modellje a mindenkori Parlament döntésétől tette függővé a támogatás mértékét, melyet évenként a költségvetési törvényben szabályozott. Ennek közvetlen átutalások a hitoktatók díjazására, az egyházi alapintézmények támogatására, egyházi nyugdíjakra és az ingyenes egészségügyi ellátásra irányultak.⁶³ Ezen a gyakorlaton változtat a támogatás új alapokra helyezése az adóátírányítási rendszerrel.

Az egyház és állam viszonyának rendezésében mérföldkönek számítanak azok a szerződések, melyeket a Horn-kormány kötött meg 1997-ben a Vatikánnal, majd pedig a Magyarországi Református Egyházzal, a Magyarországi Evangélikus Egyházzal, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével, a Szerb Ortodox Egyházzal és a Magyar Baptista Egyházzal.

Az állam-egyház viszonya kétoldalú kapcsolat, mely nemcsak az állam akaratától függ, hanem az adott országban élő egyházak társadalmi súlyától, illetve adott az vallás hitelvein is alapszik. Ez utóbbi talán kevésbé érdekes az egyházzal kapcsolatos törvények megalkotásában, de az egyház és állam között kötött szerződésekre kihatása van. A meg-

állapodások különböznek, hiszen az egyházak sajátosságai is mások és mások, de mind-egyikre érvényes az, hogy megerősíti az egyházak politikai és jogi státuszát hazánkban.

Az Apostoli Szentszékkal 1997. június 20-án kötött Megállapodás megszabja, hogy „a magyar állam törvényi lehetőséget biztosít arra, hogy 1998. január 1-étől a magánszemélyek progresszív személyi jövedelemadójuk 1 százalékáról az általuk megjelölt egyház vagy egy külön állami alap javára rendelkezzenek.”⁶⁴ A magyar modell részben követi az olasz illetve a spanyol példát, de az adóátírányítás kétszer egyszázalékos rendszerben progresszív módon valósul meg. Az első egy százalékról lehet rendelkezni társadalmi szervezetek vagy alapítványok javára, addig a második egy százalék a kedvezményezettje a költségvetési törvényben szereplő kiemelt előirányzat vagy az egyházak szervezeti egysége lehet.⁶⁵

Az adományok az egyházak életében fontos bevételi forrást jelentettek, gondolhatunk itt a külföldi segíyekre ugyanúgy, mint a hívek személyes felajánlásaira. Az adományok gyűjtését egyébként az egyházak mindenféle külön engedély nélkül saját szabályaikban meghatározott módon gyűjthetik.⁶⁶ Ezen felül még az a kedvezmény is jár, hogyha magánszemély adományát egy alapítvány vagy közérdekű ellátó intézmény javára adja, akkor ez adóalap csökkentő. Ezekben az esetekben az állam nem ellenőrzi sem az egyházi tevékenység tartalmát, sem a kapott összegek felhasználását, csupán az alapítvány vagy intézmény közérdekű jellegét. Az adományokon felül az egyház kaphat egyéb hozzájárulásokat, illetve szolgáltatásaiért díjakat is szedhet.

Hazánkban az adományokból a legkedvezőbb állami szabályozás mellett sem képesek „eltartani” magukat a nagy lélekszámú történelmi egyházak. Leginkább az aktív és kerekettel rendelkező egyháztagokra kéne számítsanak, viszont az úgynevezett népegyházak társadalmi bázisának jelentős része inaktív (nyugdíjasok), maga is támogatásra szorul (gyermekek, szegények).

Az egyházak gazdálkodására vonatkozó általános rendelkezéseket a Lelkiismereti és Vallásszabadságról szóló törvény 18 és 19-dik szakaszai állapítják meg. Ebből is kiderül, hogy az állam szemszögéből az egyházak vagyona jogi és természetes személyek, illetve jogi személyiség nélküli szervezetek adományaiból és egyéb hozzájárulásaiból, illetőleg az egyház által a társadalomnak nyújtott szolgáltatásokért fizetett díjjaikból kell képződni.

Mivel hazánkban az állam-egyház elválasztási rendszere „barátságos elválasztás,”⁶⁷ egységesen beleilleszkednek azok a jogszabályok, amelyek lehetővé teszik az egyházak anyagi támogatását. A támogatás alapja az egyházak „kiemelkedő fontosságú, értékhor- dozó és közösségteremtő” jellege.⁶⁸

Az állam az egyház olyan intézményeit támogatja, amelyek úgynevezett közhasznú tevékenységet folytatnak. Ezek lehetnek nevelési-oktatási, egészségügyi, szociális, sport-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények egyaránt. Az egyházi intézmények működéséhez az állam a „hasonló állammal azonos mértékű költségvetési támogatást nyújt” (Ltv.19/1.). A támogatás az ilyen ellátásokra elkülönített pénzeszközökből történik. Az egyház ezen felül egyéb tevékenységéhez is kérhet külön támogatást, de ezt az Országgyűlés egyházanként és célonként külön bírálja el minden évben. A támogatásra vonatkozó igényt az adott egyház legfelsőbb szerve a művelődési miniszterhez nyújthatja be.

A közszolgálati finanszírozáson túl az 1990-es évek elején az egyházak reménykedtek a föld, mint jövedelemteremtő vagyon visszaigénylésének lehetőségében (a Katolikus Egyház esetében mintegy egymilliárd holdas földvagyonról van szó) az egyházi alkalmá-

zottak illetménykiegészítése céljából, de erre a hatályos törvény nem biztosított lehetőséget, csak a hitéleti vagy közszolgálati célú ingatlanok visszaigénylésére.

Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy az egyházak az 1945-ös földreform előtt tulajdonképpen földjeiből tartotta fenn magát. Sokan látták abban az egyház talpra állításának akadályát, hogy földet, korábbi birtokokat az állam nem adott vissza a szerzetesrendeknek, egyházközségeknek. Meg kell azonban említeni, hogy az elmúlt század során a húszas és harmincas években mind Közép-Európában, mind Latin-Amerikában a földreformok jobban megkímélték az egyházi tulajdont, mint a világi nagybirtokokat, ez látszik például azon is, hogy hazánkban még 1945–51 között is nagyobb volt ez egyházi birtokok átlagos mérete, mint a magánbirtoké.⁶⁹

Bár a földtulajdon az egyházak fontos bevételi forrása lehetne, igazából régen sem ebből élt az egyház. Templomok építése, a klérus eltartása sok esetben a kegyúr (katolikus) vagy a patrónus (protestáns) jóindulatától függött. Ezeken felül önálló bevételi forrás volt még az egyházi szolgáltatásokért járó stóla (tiszteletdíj), illetve 1895 után az állam által a parókusoknak folyósított kongrua (járadék-kiegészítés).⁷⁰

Hazánkban az ingatlanvagyon rendezésére szóló kérelmében a katolikus egyház már 1989-ben kérte a rendek elhelyezésének biztosítását. A református- és evangélikus egyház pedig jelezte kívánságát, hogy az egykor államosított középiskoláikat újra be szeretnék indítani. Ezeket az igényeket a Kormány elismerte és az újonnan alakult Parlament elfogadta az 1991. évi XXXII. „A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről” szóló törvényt. A törvény nem az összes egyházi ingatlan visszaigénylését hagyta jóvá, hanem az egyházi közfeladatok ellátásához szükséges működőképesség elemi feltételeinek biztosítását, illetve a jogorvoslatot tűzte ki célul.⁷¹ A stabilitás érdekében a visszaadás fokozatos, hiszen egyrészt az ingatlanok jó részében állami intézmények működtek, másrészt az egyházaknak is „fel kellett nőniük” a feladathoz, meg kellett erősödniük az átadott közfeladatok ellátására. Eredetileg az Antall-kormány évente 1 milliárd forinttal emelte azt a keretet, amiből az ingatlanrendezést évről-évre finanszírozták, ez a tendencia viszont megállt a Horn-kormány idején s csak az 1998-at követő időszakban emelték ezt az összeget egészen évi 6,2 milliárd forrig.

Az egyházi ingatlanok visszaadása – számuk a táblázatban olvasható – körül élénk vita zajlott nemcsak a Parlamentben, hanem helyi szinten is gyakran társadalmi feszültséget okozott.⁷²

A rendezés eredeti üteme 2001-ről 2011-re módosult, illetve az egyháznak járó ingatlanok jó részéről való lemondás úgynevezett Járadéki Alapot képez, melyből az állammal szerződésben álló egyházak, mint örökjáradékból részesednek. Ennek lényege az, hogy az egyházak azon egykori ingatlanai után, melyeket nem igényelnek vissza, értékükben olyan vagyontömeget képeznek, melyet járadékalappá alakítanak át. Ennek az összegnek 5 százalékát kapja az illető egyház évről-évre valorizálva. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a protestáns egyházak nagyon nagy összegű járadék kiegészítést is kaptak, s ezzel pozitív diszkriminációban részesültek a katolikus egyházzal szemben. Az örökjáradék bevezetésével, illetve az ilyen nagy összegű ráfordításokkal az ingatlanrendezés valószínűleg a 2011-es törvényi határidő előtt befejezésre kerül.

JEGYZETEK

1. Tomka Miklós: *A magyar vallási helyzet öt dimenziója*. In: Magyar Tudomány. 1999. 5. szám 552.o. – 2. A „vallásosság” látens módon jelen van még az egyházaktól elidegenedett emberek körében is. Elég, ha a vallási szimbólumok mindennapi használatára gondolunk: TV reklámokra, melyek „mennyei” élménnyel kecsegtetnek, vagy a terrorizmus „ördögi” rémére. A szinte vallási tiszteletnek örvendő politikusok, és médiasztárok világában kiderül, hogy a vallásnak sokkal nagyobb hatása van, mint azt első pillantásra gondolnánk. – 3. László Balázs: *Az egyházak szerepe az Európai Unióban*. In: Amerikai Magyar Szó. 2001. 46: december 13. 5.o. – 4. Tóth Károly: *Hozzászólás*. In: Fókusz, Egyházfórum. Fókusz 1999. 15: 3–4. 46. o. – 5. Foucher, Michiel: *Európa-köztársaság – Történelmek és geográfiaiak között*. In: Politikatörténeti füzetek XIV. Budapest: Napvilág Kiadó, 1999. 49.o. – 6. Tony Barber: *Remember Europe's heritage, says Pope*. In: Financial Times 2001. november 15. 2. o. – 7. Az Európa Tanács 50 éves fennállásának jubileumi ünnepségén, 1999. májusában, Strassburgban. Idézi: Hoburg, Ralf: *Protestantismus und Europa. Erwägungen für eine Kirche der Konfessionen*. Wichern-Verlag. Berlin 1999. 83. o. – 8. Hoburg, Ralf: 12. o. – 9. Fazakas Sándor: *Az Európai integrációt segítő teológia témái*. In: <http://okumenikus.lutheran.hu/start.html> – 10. „If in the next ten years we haven't managed to give a Soul to Europe, to give it spirituality and meaning the game will be up.” President Delors, *Speech to the churches*. Bruxelles 1992–4–14 In: http://europa.com.int/comm/dgs/policy_advisers/activities/dialogue_religions_humanisms/issues/soul_for_europe/members/coucmnic_index_en.htm – 11. In: <http://www.hrwf.net/English/osce03.html> – 12. A szervezetek eredeti nevei: Commission of the Bishops, Conferences of the European Community, Church and Society Commission of the Conference of European Churches, Orthodox Liaison Office, Conference of European Rabbis, European Humanist Federation, Muslim Council for Co-operation in Europe. – 13. Schanda Balázs: *Magyar állami egyházjog*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 104. o. – 14. A szervezet eredeti neve: Commission of Bishops's Conferences of the European Community (COMECE) – 15. Ez egyébként benne is van az Alkotmánytervezet 51. szakaszában. Erdő Péter: *Az Európai Unió bővítése*. In: Haza a magasban. Előadások a Szent István Társulatnál. Budapest, 2003. 17. o. – 16. II. János Pál: *Az egyház Európában kezdetű Szinodus utáni Apostoli buzdítása. Az Egyházban élő Jézus Krisztusról mint a remény forrásáról Európa számára*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 97. o. – 17. Az Európai Unióról Szóló szerződés tiszteletben tarja az 1950. november 4-én aláírt Egyezmény az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről garanciáit. (9. cikk) Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság „1. Mindenkinck joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz, az a jog magában foglalja a vallás vagy a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatás jogát. 2. A vallás vagy a meggyőződés kifejezésre juttatása szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak védelme érdekében szükségesek.” Kelemen B. Ida (szerk.): *A lelkiismereti- és vallásszabadságról*. II. kötet - Törvényalkotási háttéranyag In: Háttérinformációk - dokumentumok 53. sz. 577. o. – 18. Tisztáznunk kell két alapfogalmat mielőtt a témáról bővebben szót ejtenénk. Különbséget kell tennünk az egyházak belső szabályozása, illetve az egyházi vonatkozású állami jogszabályok között. Míg az elsőt nevezhetjük kánonjognak (Római Katolikus Egyház) vagy egyházi jognak, aminek természetesen annyi fajtája van, ahány egyháztest vagy részegyház létezik az Európai Unió területén. Az állami egyházjog (Staatkirchenrecht) vagy a vallással foglalkozó állami jogszabályok (Religionsrecht) is nagyon sokszínű képet mutatnak In: Erdő Péter: *Az Európai Unió bővítése*, 3. o. – 19. In: http://uc.eu.int/pscsc/human_rights/en/99/anex1.htm – 20. Az Európai Unió Parlamentje 1996. február 29-i határozatában a többek között a következőket olvashatjuk: „... (a tagállamok) kellő megfontoltsággal adományozzák az adókedvezményt és a jogi védelmet biztosító vallási szervezeti státust... tanúsítanak maximális éberséget annak érdekében, hogy a szekta jellegű csoportosulások ne jussanak a törvényes társadalmi testületeket megillető jogokhoz.” Schanda Balázs: *Az egyházi státusz rendezésének lehetséges irányai*. In: Egyházfórum. Fókusz 1999. 15: 3–4. 60. o.; Továbbá: Recommendation 1412 (1999) 1. Illegel activities os sects. In: <http://stars.coe.fr> – 21. Mészáros László István: *A vallási jogegyelőség védelmében*. In: Fundamentum. 1999. 2. szám 101. o. – 22. Pósfay György: *A földön élő egész egyház*. Budapest: Evangélikus Sajtóosztály, 1997. 298. o. – 23. *Az európai államok és egyházak kapcsolata a megváltozott világban*. Nemzetközi Konferencia, Budapest, 1993. május 26–28. – 24. Robbers, 324. o. – 25. Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Eglises et de l'Etat. In: <http://www.legifrance.gouv.fr/textes/html/fic190512090000.htm> – 26. Basdevant-Gaidement, B.: *State and Church in France*. In: Robbers, Gerhard: *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos, 1996. 138–139. o. – 27. Bedő Iván: *A tisztelet díjai*. In: HVG, 1991. május 25., 98.o. – 28. Sophie C. van Bijsterveld: *State and Church in Noderlands* In: Robbers, Gerhard: *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos, 1996. 224. o. – 29. Már Deák Ferenc is így látta, amikor a következőket írta a kérdésről: „Az én néze-

tem - a magam elvéről szólok - az, hogy a két rendszer közül jobbnak, ésszerűbbnek és célszerűbbnek tekintem az amerikaiit. Amely rendszer alapja az, hogy az állam ne vagy minnél kevesebbet avatkozzék a kultuszok ügyeibe..." In: Kónyi Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei*. VI: kötet Budapest, Franklin-társulat, 1903. 408-415. o. - 30. Blutman László: *A vallásszabadság az Amerikai Egyesült Államok alkotmányjogában: mi a vallás?* In: Jogtudományi Közlöny 1992. február 72. o. - 31. Wienwurm Bence: *Bélyeggyűjtők és felekezetek - Semjén Zsolt az egyházfinanszírozás amerikai modelljéről*. In: Magyar Nemzet 1997. március, 24. 4. o. - 32. Nagy Péter Tibor: *Egyházfinanszírozás*. In: Commitatus 1994 június 29. o. - 33. Semjén Zsolt: *Egyházpolitika, egyház és politika - tegnap és ma*. In: Haza a magasban. Előadások a Szent István Társulatnál. Budapest, 2003. 5. o. - 34. Csontos János: *A lelkiismereti jogokért az állam vállal garanciát, interjú Plathy Iván államtitkárral*. In: Magyar Nemzet, 1996. november 30. 7. o. - 35. Fedor Tibor: *Az állam és egyházak kapcsolatai Ausztriában*. In: Acta Humana, 2000. 39-40. 59. o. - 36. Dobszay János: *Külföldi modellek támogatásra*. In: HVG, 1996. szeptember 21., 98.o. - 37. Gerhard Robbers: *State and Church in Germany*. In: *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos, 1996. 69. o. - 38. Bedő Iván: *A tisztelet díjai*. In: HVG, 1991. május 25., 25.o. - 39. Speck: *Azok a jogi és gazdasági tényezők, amelyek az állam és az egyház közötti kapcsolatot Németországban befolyásolják*. In: Kelemen B. Ida (szerk.): *A lelkiismereti és vallásszabadságról II. kötet* Törvényalkotási háttéranyag In: Háttérinformációk - dokumentumok 53. sz. 220-227. o. - 40. „A spanyol állam vállalja, hogy együttműködik a Katolikus Egyházzal ennek elégséges gazdasági fenntartása érdekében, a vallásszabadság elvének teljes tiszteletben tartásával.” Alberto de la Hera: *A vallási felekezetek finanszírozásának rendszere Spanyolországban*. In: *Egyházfinanszírozás, Konferencia Dobogókön, Faludi Ferenc Akadémia, 1998. február 27* 20. o. - 41. Spanyol Protestáns Egyházak (FEREDE), Spanyol Izraelita Közösségek Szövetsége (FCIE), Spanyol Iszlám Bizottság (CIE) - 42. C.Ibán I.: *State and Church in Spain*. In: Robbers, G.: *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos, 1996. 111. o. - 43. Szőnyi: *Fórum az adóátírányításos egyháztámogatásról*. In: Magyar Nemzet 1998. február 28. 5. o. - 44. Nicora, Mons. Attilio: *A vallási felekezet finanszírozásának rendszere Olaszországban*. In: *Egyházfinanszírozás, Konferencia Dobogókön, Faludi Ferenc Akadémia, 1998. február 27.* 299. o. - 45. Ferrari, Silvio: *State and Church in Italy*. In: Robbers, G.: *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos, 1996. 182. o. - 46. Magyar Péter: *Olaszország: Bevallásgyakorlás*. In: HVG 1991. 21. Május 25. 24. o. - 47. *Visszakapják vagyonukat*. In: Világgazdaság, 1997. április 22. 11. o. - 48. Zubert Ofm: *Az állam és az egyház viszonya Lengyelországban az új konkordátum alapján*. In: Az állam és egyház szétválasztása. 1995. 71-79. o. Továbbá: *Adóalap-csökkenő az egyházak támogatása*. In: Világgazdaság, 1995. május 17. 9. o. Bronislaw Wenanty - 49. Schanda, Mai magyar egyházjog. 2003. 280. o. - 50. Schanda, Mai magyar egyházjog. 2003. 270. o. - 51. A KSH 2001. népszámlálás 5. Vallás, felkezet alapján. Felekezeti megoszlás Magyarországon Forrás: <http://www.nepszamlalas2001.hu/dokumentumok/pdfs/vallas.pdf> - 52. Tomka Miklós: *A magyar vallási helyzet öt dimenziója*. In: Magyar Tudomány. 1999. 5. szám 550. o. - 53. Erről a jelenségről Tomka Miklós így ír: „Ha igaz a kőszá brüsszeli hír, akkor az európai uniós csatlakozáshoz benyújtott magyar dokumentációban a civil társadalom ismertetésekor nem esik szó az egyházakról. A hazai gondolkodás (felekezeti is!) az egyházakat egyszerűen más kategóriába sorolja. Ha pénzről, intézményekről, egyebekről van szó, a média és a közgondolkodás az „egyház(ak)at” egyetlen monstrumként és nem közösségek közösségeként kezeli. Az egyházak és közösségeik civil társadalmi jelleg háttérben marad, nem kevés anyagi és erkölcsi kárt okozva ezzel az érintetteknek.” Tomka Miklós: *Az egyházak - a civil társadalom szereplői*. In: Tanulmányok, Acta Humana 2000. No 39-40. 50-51. o. - 54. Dobszay János: *Hit, remény, állami-kassza*. In: HVG, 1996. szeptember 21. 97. o. - 55. Ruff Tibor: *Egyház-állam-Emberi jogok*. In: Fundamentum. 1997. 2. szám 57. o. - 56. K. CS.: *Alkotmánybírósághoz fordulnak a kiségyházak*. In: Magyar Hírlap 2000. június 23. 3. o.; Továbbá: Spirk József: *Hat egyház kaphat adókedvezményt*. Népszava 2000. május 9. - 57. *Bokros bevezetné az egyházi adót*. In: Magyar Hírlap 2003. október 13. - 58. A közéleokra felhasználható SZJA egy százaléka körüli vitának nagy sajtóvisszhangja volt. Egy példa a sok közül: Nagy Ildikó: *Az egyházak autonómiájukat féltik*. In: Világgazdaság 1996. szept. 25. 1.o. - 59. Schnada Balázs: *Alkotmányjogi szempontok a vallásszabadság aktuális kérdéseivel kapcsolatban*. In: Vallásszabadság, társadalom és hatalom -Nemzetközi Tudományos Konferencia Budapest Danubius Grand Hotel Margitsziget 1999. december 15. Budapest: HETEK-Tedisz 2000. 29. o. - 60. Hazánkban nagy port kavart az Esélyegyenlőségi törvény értelmezése a KRE-HTK-ról eltanácsolt homoszexuális teológus ügyének kapcsán. Lásd: Riba István: *Beleszólásszabadság - Az egyházak és az esélyegyenlőségi törvény*. In: HVG, 2004. január 21. - 61. Ezeket a jogokat a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmánya így foglalja össze: „Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallásszabadságára...” Ádám Antal, 450. o. - 62. Schanda, Magyar állami egyházjog. 329. o. - 63. Németh Emma: *Az adóátírányításos egyházfinanszírozás törvényi szabályozása és annak gyakorlati kérdései Magyarországon*. In: *Egyházfinanszírozás, Konferencia Dobogókön, Faludi Ferenc Akadémia, 1998. február 27.* 38. o. - 64. Megállapodás az Apostoli Szentzsékkkel, 1997. június 20. - 65. A személyi jövedelemadó meghatározott részé-

nek az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló módosított 1996. évi CXXVI. törvény (1997. évi CXXIX: törvény, 1998. január 1-i hatállyal). – 66. Lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény 18. § (1) – 67. Erdő Péter: *Egyház-állam-Emberi jogok*. In: *Fundamentum*. 1997. 2. szám 57. o. – 68. 1990. évi törvény preambuluma – 69. Nagy Péter Tibor: *Egyházfinanszírozás*. In: *Comitatus* 1994. június 31. o. – 70. *Alapítvány, egyesület, párt, egyház*. Budapest, ARBOC Kft. 2001. – 71. Ádám Antal: A vallásszabadság összetevői. In: *Válogatott fejezetek az egyetemes alkotmánytan témaköréből*. 1996. – 72. A Dabas-Sári iskola esete iskolapéldája ennek a jelenségnek.

REUSS ANDRÁS

Kommentár a Magyarországi Református Egyház Házasság, család, szexualitás c. állásfoglalásához

A Confessio 2004/3. számában Rector Úr kommentárja sajnálatos technikai okok miatt nem jelent meg. Tekintettel a téma és a magyarázat fontosságára, a Szerzőt megkövetve ezennel közreadjuk írását. A Magyarországi Református Egyház állásfoglalása a Confessio előző számában olvasható.
(– A Szerkesztő)

Az MTA-EHE Szociáletikai és Ökumenikus Kutatócsoport célja a hazai hivatalos egyházi állásfoglalások, nyilatkozatok vizsgálata, ökumenikus kontextusban. Az alig néhány évre visszatekintő munka alapján vállalkozom arra, hogy nagyító alá vegyem a református egyház zsinatának állásfoglalását: a jobban tudás elbizakodottságát kerülni igyekezve, a jobbra taníttatás készségével, érdemi eszmecsere szándékával.

Nem túlzás állítani: Bátorságáról tesz bizonyosságot, aki napjainkban szexuáletikai kérdésben kíván megszólalni, akár egyes személy, akár testület. Nem mintha a szólás szabadsága előtt állnának gátak. Kortársaink sokféle nézet képviselnek, és a túlpolarizált társadalom tagjainak legkülönbözőbb, sokszor meglehetősen türelmetlen vagy éppen értetlen megnyilatkozásaival pedig számolni kell. Testületi állásfoglalások esetében még azt a feladatot is meg kell oldani, amit az egy táborban levők közös hangjának a megtalálása jelent. Hiszen az érintettek nem csak saját etikai magatartásukra, hanem a meghirdetett elvekre, saját gyengéikre, és a közös álláspont kommunikációjára nézve is egyet kell értenek. Örülni lehet, hogy a Zsinat nem tért ki a feladat elől.

Az állásfoglalás műfaja abból a helyzetből következik, amely helyzet ezt az állásfoglalást – némi túlzással – kikényszerítette. Ez a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatójának egyik volt hallgatójának homoszexualitásával kapcsolatos. Igazi hitvallási helyzet: a hívő ember, az egyház nem mehet úgy tovább, hogy meg ne fogalmazza és el ne mondja meggyőződését egy adott kérdésre nézve. A szöveg következetesen magán hordja ezt az állásfoglalás- vagy hitvallás-jelleget.

A műfaji sajátosság hagyományjaiból következhetne élesen polemikus hangvétel. A szöveg nem ezt a – sokak előtt ma is szükségesnek tartott és kívánatos – hagyományt követi. Határozott és tömör állításokkal vázolja fel a hagyományos keresztyén felfogást. Nem állítja, hogy ilyen értékrendet csak reformátusok vallanak. Nem bélyegzi meg azokat, akik nem keresztyének. Óvakodik attól, hogy az embereket felületes szempontok alapján egyszerűen helyes és helytelen nézetet képviselőkre, jókra és rosszakra ossza, vagy megbélyegezze. A homoszexuálisok megvédelmezését mindenfajta diszkriminatív magatartással szemben egyenesen kötelességnek tartja. Megnevez mégis egész sor olyan